

Petrőczy Kata Szidónia életrajzához

Petrőczy Kata Szidónia születési évül 1664-et jelölik meg az irodalomtörténeti művek, Antalffy Endre számítgatásra épült feltevése nyomán.¹ Figyelmén kívül maradt Zoványi Jenő 1915-ben közzétett megállapítása, hogy téves ez a feltevés, hiszen anyja, Petrőczy Istvánné Thököly Erzsébet már 1662. március 22-én meghalt.² Erre Fabricius Miklós sirató éneke a bizonyosság.³ Az énekből nem világlik ki, hogy az anya a szülésbe halt-e bele, csupán az, hogy kétszer szült kettős ikreket, tehát a költőnőnek volt egy ikertestvére,⁴ és ez, máshonnan következtetve, fiú volt.⁵ A költőnőnek ebből a panaszos sorából: „Siralmas volt tudom az én születésem”, és Bethlen János adatából, amely szerint Árvaváranak 1670. december 10-i megvételekor nyolc éves volt Petrőczy István leánykája,⁶ arra az eredményre jutunk, amelyet Zoványi Jenő így foglalt bele „Cikkei”-be: „született 1662 elején”.⁷

A születési év tisztázása új lehetőséget ad férjhezmenetele évének nyomozásához. Jenei Ferenc 1681-re teszi férjhezmenetelét,⁸ és ez az év valószínűbb is, mint az egyébként feltételezett 1682, mert férje szava szerint tizennyolc éves koráig tartott külső bújdosása.⁹ Az 1680. év mellett szólna az a körülmény, hogy Pekry Lőrinc levéltárában Szádeczky Lajos az 1680—1700. közti időből talált iratokat Petrőczy Kata Szidónia erdélyi birtokvételeiről.¹⁰ Csakhogy Antalffy Endre szerint Pekry Lőrinc előbbi felesége, Csorbássy Judit 1681 elején halt meg.¹¹ Az adatokat összevetve, valóban legkésőbbre 1681-re kell tennünk a költőnő férjhezmenetelét. Az adatok további egyeztetéséhez talán hozzásegítené Pekry előbbi házasságainak az eddiginél tisztább ismerete. Szádeczky Lajos közleménye szerint ugyanis 1679 tavaszán Pekrynek Hedri Kató a felesége.¹² Így tehát Csorbássy Judit a második, Petrőczy Kata Szidónia a harmadik felesége lett volna.

Említett „Cikkei”-ben Zoványi Jenő az 1690-es évszámot viselő, három felekezeti polemikus iratot magában foglaló kiadvány¹³ egészének a fordítását Petrőczy Kata Szidóniának tulajdonítja, holott általában csak a harmadiknak, a Mayer Frigyes Jánostól való iratnak a fordítását tekintik az ő munkájának. Ezt az utóbbi véleményt látszik igazolni az a körülmény, hogy az ezt megelőző ajánlás szép prózai változatú kifejeződése annak a kegyességnek, amely a költőnő vallásos verseiben tükröződik. Zoványi Jenő maga is 1915-ben még csak sejtelmének adott kifejezést arra vonatkozóan, hogy mind a három iratot Petrőczy Kata Szidónia fordította, egyedül a kiadás körülményeire hivatkozván. A „Cikkei”-ben olvasható állítás mellől hiányzik az indokolás. De arra teljes joggal utalt Zoványi Jenő, hogy e három tagú könyvnek ún. második, Frankfurttal és 1692-vel jelzett kiadása „címlapkiadás”. Erre célzott Szabó Károly is az utóbbi „kiadás” leírásával, de ettől a leírástól eltérően a valóság az, hogy a *Frankfurt 1692* jelölésű címlapok az 1690-es évjelű, helyjelölés nélküli címlapoknak nem helyébe, hanem elé kerültek; ez az ún. második kiadás három levéllel terjedelmesebb

¹ Petrőczy Katalin Szidónia élete és munkái. Budapest, 1904. 6kk.

² Milyen vallású volt Petrőczy Katalin Szidónia? Protestáns Szemle, 1915. 286.

³ Lessus in funere . . . Elisabethae Thököly . . . Trencsén, 1662. RMK II. 1001.

⁴ A3b. Bis geminae lugete animae! — B3a. Bis bino felix partu . . .

⁵ ANTALFFY I. m. 15. jegyzet.

⁶ Historia rerum Transilvanicarum. II. Bécs, 1783. 59. Vö. Antalffy I. m. 7.

⁷ Cikkei a „Theologiai Lexikon” részére a magyarországi protestantizmus történetéből. Budapest, 1940. 355.

⁸ Magyar költők. XVII. század. Budapest, 1956. 375.

⁹ ANTALFFY I. m. 7.

¹⁰ Századok 1908. 317.

¹¹ I. m. 35.

¹² Századok 1908. 317.

¹³ RMK I. 1397—1399. Az 1692-es évjelű „kiadás”: 1422—1424.

az ún. elsőnél. Az új címlapok ugyanabban a nyomdában készültek, mint a könyv íveire nyomott 1690-es címlapok. Ebből arra lehet következtetni, hogy a frankfurti nyomdajelzés a beragasztott címlapokon áttatás volt; valószínűleg az erdélyi fejedelemség önállóságának 1690-ben történt megszűnésével függőzött össze, el akarta téríteni a most már Bécsből irányított hatóságok figyelmét valamelyik hazai nyomdáról. Meglehet, hogy már az ún. első kiadás harmadik tagjának címlapján (és ez az ún. 2-ban is megvan) a *Hamburg* helyjelölés a figyelemelterelés célját is szolgálta azonkívül, hogy Mayer Frigyes János akkori működési helyére utalt.¹⁴

Sólyom Jenő

Kozma Ferenc „Jekoniás”-ának forrása

A magyar nyelven megjelent jezsuita iskoladramák forrásai az utóbbi időkben egyre jobban tisztázódnak; ehhez a forrásmegállapító munkához bátorodom az alábbiakban némi adalékot szolgáltatni.

A „Jekoniás, szomorú szabású, víg kimenetelű játék, melyet egy némely Jesus Társasága-béli tanító-mester szerzett és elő-állatott” Győrött jelent meg Streibig Gergely János privil. könyvnyomtató műhelyében évszámjelzés nélkül. Kézirata is megvan a Nemzeti Múzeum könyvtárának 693/Quart. Lat. jelzésű kötetében (vö. Jablonkay Gábor SJ.: Az iskoladramák a jezsuiták iskoláiban, Kalocsa, 1927. 16. l.).

Szerzőjét bibliográfiai forrásaink Kozma Ferencben jelölik meg; köztük a volt-jezsuita Paintner Antal is *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu olim Provinciae Austriae* című gondos összeállításában, amelyet a pannonhalmi bencés monostor főkönyvtára őriz 118. C. 35. jelzés alatt. Egyrészt az a szerető gond, amellyel Paintner egykori rendjének hagyományait gyűjtötte, másrészt az a mozzanat, hogy magával Kozmával személyes kapcsolatban is volt, e megállapítás helyességét kétségtelenné teszi.

A megjelenés évszámára vonatkozólag irodalomtörténeteink az 1754-es esztendő mellett foglalnak állást. Csak Takács József könyvében van ingadozás (A jezsuita iskoladráma, Budapest, 1937.). Az írók felsorolásában ő is 1754-gyel jelzi a megjelenés évét, sőt nyilvánvaló tévedésnek mondja Nagy Sándor (Hazai tanodai drámák, M. Kszle, 1883.) és Jablonkay Gábor megjegyzését, hogy Kozma darabját már 1740-ben előadták Győrött, hiszen „Kozma ekkor csak 12 éves volt”. Viszont a 77. lapon az 1740. esztendő drámai előadásait sorolván fel, „Győr” alatt közli Kozma darabjának címét, és a megjelenés évét 1740-re teszi. Az 1754. év előadásai között azonban újra közli a címet a nyomtatott címlapról, de most viszont a kiadás helyét (Győr) kérdőjelezi meg. Azt hiszem, itt is megnyugodhatunk Paintner említett kéziratossági összeállításának adatában: a nyomtató neve is e mellett tesz tanúságot.

Takács Kozmát szerző- vagy átdolgozóznak mondja. A helyes megállapítás ez: fordító. A „Jekoniás” latin eredetijét ugyanis megtaláltam a pannonhalmi monostor főkönyvtárának 119. B. 18. jelzésű kézirat-colligatumban. Paintner e köteggben egy csomó kéziratossági iskoladramát mentett meg a pusztulástól. Van köztük idyllion, declamatio, egy érdekes vígjáték — erre még visszatérek —; az ötödik, cím nélküli darab a mi Jekoniásunk forrása. A két darab jelenetről jelenetre, párbeszédről párbeszédre egyezik: a magyar fordítás azonban mégsem szolgál, amint ezt az első jelenet összevetése igazolja.

A latin szöveg:

- Os. Sistamus hic tantisper; mox aderit Pater.
 Fil. Huc itaque veniet?
 Os. Ut sponderat quidem.
 Nos esse primos convenit, primus a quibus
 Rex salutetur hodie.
 Fil. Jam igitur Rex est Pater?
 Os. Rex prorsus, et vos filii Regis Izrael.
 Fil. Ah quando Matrem jam videre dabitur?
 Ah quantum ego illam gestio!
 Quantum illam suspirat mei causa? Oh Osia!

¹⁴ Amennyiben kiderülne, hogy Mayer Frigyes János szóban levő irata eredetiben először 1690-ben jelent meg, és különösképpen az is, hogy azzal együtt újra kiadták Meisner Boldizsár és Hunnius Miklós vonatkozó iratait, 1692-re kellene tennünk a kiadvány egyszerű megjelenését.

- Os. Videbis hanc quoque; sin hodie, crastino utique.
 Fil. At enim ain istud?
 Os. Ajo enim vero tibi;
 Et polliceor etiam. Modo adsit Joanan.
 Fil. Quid hominis ille Joanan? is forsitan
 qui nuper?
 Os. Ipsus, qui ante quintum abiit diem.
 Fil. Quid vero nobis usus illo?
 Os. Plurimus; adducet is Matrem.
 Fil. Meam Matrem?
 Os. Tuam prorsus.
 Fil. Ah Joanan, quantum hanc tibi sortem invideo.
 Os. Patrem vero tuum, nosque cum exercitu excipiet.
 Fil. Et ubi ille Joanan? ubi maratur gentium?
 Eamus Osia licebit eminus
 Conspicere saltem forsitan illum modo.
 Quando veniet? ubi sistet?
 Os. Euphratis coitus ubi
 ubi alveus. Vides illum, quo leviter eminent tumulum?
 Fil. Quam optime. Ibi jam forte Joanan?
 Os. Non, sed via est illic, quae amatam ducit patriam
 Sanctam Sionis Urbem; illinc veniet Joanan,
 Illuc quoque nos ituri . . .

(etc.)

A magyar szöveg:

- Os. Állunk-meg itt azomban; majd ide érkezik Atyátok.
 1. Fiu.: Ide jövend-e minden bizonnal?
 Os. Ide: a mint ő maga jelenti vala. Mi hozzánk illik leg-inkább: hogy első legyünk
 köszöntésében, s térdet hajtsunk viszsza-tért Királyi személyének.
 2. Fiu. Tehát ugyan Király lón ma Atyánk?
 Os. Király ugyan ismét; Te pedig újlag Juda Királyának Hertzeg Fiai.
 2. Fiu. De vallyon: mikor lehetünk már egyszer szemben édes Anyánkkal? O! melly igen
 sohajtom én azt látni! melly sokszor fohászkozik ő maga-is én utánam! ha tudnád,
 ah Osia!
 Os. Meg-látod ezt-is; ha ma nem, holnap valóságosan.
 1. Fiu. Igazat tart-e, a mit mondasz?
 Os. Igazat; ne kételkedgyél; bizonyomra mondom, sőt fogadom-is: tsak jőne már egyszer
 Jóanan.
 1. Fiu. Vallyon: kitsoda az a Jóanan? talán az, a ki a minap?
 Os. Az, az: a ki harmad nap előtt ki küldetett a Fejedelemtől.
 1. Fiu. S mi hasznot hajt az minékünk?
 Os. Igen-is nagyot: az fogja ide kísérni Anyátokat.
 1. Fiu. A mi Anyánkat?
 Os. Azt, ha mondom.
 1. Fiu. Ah Jóanan! akár ki vagy: de nagyon irégylem ezt a boldog sorsodat!
 Os. Atyátokat pedig, s minket egyetemben fog hadi-sereggel édes hazánkba vissza-
 téríteni.
 2. Fiu. Hol már tehát ez a Jóanan? hol? s melly föld partyán késik illy sokáig? mennyünk,
 Osia! talán távolról leg-alább meg-sejdittyuk őtet. Mondhatza, merre jő?
 1. Fiu. Melly tájon fog meg-állapodni?
 Os. Eufrates ellenébe. Látod-e azt a menedékes dombot, melly amott a többi közt fellebb
 emelkedik?
 1. Fiu. Hogy ne? ott már talán Jóanan?
 Os. Nem oda szólok. Hanem ott az országos ut: a melly szerelmes hazánkba, Sion szentelt
 városához szolgál. Azon fog jőni Jóanan: azon mi-is viszsza-térni.

(Stb.)

A fordítás végig ilyképpen halad. Változtatás csak annyi, hogy a 2. felvonás 2. jelenetét a fordító kettőre osztja, ugyanott a 6. scénából is két jelenetet formál. A 3. felvonás 1. jelenete

a magyarban bővebb beszédű, de alapjában még itt is hű. A magyar kiadás énekszövegei a latinban nincsenek meg, a darab végén a „Saltus militaris” utasítása így szövegeződik: „Bajnoki játékos viadal következik.”

A latin darab kézírata nem vall keletkezése időpontjáról. Valószínű, hogy benne az 1740. évi előadás latin szövege maradt reánk. Kedvelt darab lehetett, hiszen 1753-ban Ungvárt, 1754-ben Trencsénben, 1756-ban Szakolcán is színre került.

Kozma fordítása azért érdekes, mert egyike az első, teljes egészében kinyomtatott magyar jezsuita iskoladrámáknak. Az, hogy világi úrnak, „Tekéntetes Nemes Nemzetes Biró István úrnak, nemes királyi és győr-vármegyei táblák assessorának” ajánlva látott napvilágot, nemcsak arról tesz bizonyosságot, hogy a látott darab megnyerte Biró István uramnak tetszését, hanem arról is, hogy könyvét a szerző — az iskolai színpad sikere után — világi olvasóközönségnek prezentálta. A darab gazdag színi utasításaival pedig mások számára akarta szerzőnk megkönnyíteni a színrevitelt. A nevelő cél mellé tehát valamelyes irodalmi szempont is járult.

Alszeghy Zsolt

Sikertelen irodalmi kezdeményezés Pécsen 1846-ban

A *Pesti Divatlap* arról számol be egy rövid lélegzetű hírében,¹ hogy irodalmi társaság alakult Pécsen, Nagy Ferdinánd, a kevéssel korábban megjelent *Pécsi emlékvirágok* szerzőjének vezetésével.²

„Sok mende-mondának van ifjú társulatunk kitéve — írja június 6-i keltű, aláírás nélküli híradásában a *Pesti Divatlap* pécsi levelezője —, s különösen a fő tanodai oktatók szorosan eltiltották az ifjúságnak a társulatban bár mi szín alatt leendő közremunkálását. E társulat minden évben legalább egy-egy zsebkönyvecskét fog kiadni, hogy ekkép az idegen nyelv jármában pangó város némiképp a nemzeti nyelvet sajátjává tegye.”

A pécsi diákok irodalmi kezdeményezése azonban ennyiben is maradt. A tervezett almanach-sorozathoz egyetlen kötetet sem sikerült megjelentetniük, talán amiatt a közömbösség miatt, amely három év előtt a *Pécsi Aurorát* is fogadta, vagy talán a tanári kar szigora következtében. Nagy Ferdinánd a következő évben még kiadott egy antológia jellegű iskolai naptárt, de ebben nem szól a pécsi diákság irodalmi tevékenységéről.³

Pécsi iskolát látogatott a múlt század első felében Nagy Ignác, Vas Gereben, Frankenburg Adolf, az ottani jogakadémián tanult Bánffay (Baumholzer) Simon, már diákkorában több fővárosi lap levelezője, az ötvenes évek pesti publicistája, és Balogh Károly is, az 1843-as *Pécsi Aurora* szerkesztője. A reformkori pécsi diákság irodalmi működésének tüzetes feltárása azonban még nem történt meg. Addig is figyelmet érdemel a *Pesti Divatlap* fenti híre, annál is inkább, mivel a város irodalmi múltjával foglalkozó írások nem tudnak a pécsi főiskolások irodalmi társaságáról, sem Nagy Ferdinánd szerepéről.

Hernády Ferenc

Petőfi-vers cseh munkások ajkán

Az *Acta Ethnographica* 1956. évfolyamának egyik közleménye a magyar érdeklődők figyelmét is felhívta arra a széleskörű tudományos munkára, amelyet a cseh munkás-folklór kutatói végeznek a munkásmozgalmi dalok szövegének és dallamának feltárása, a szerzők azonosítása és a művek helyének, társadalmi szerepének, illetve hatásának tisztázása végett.¹ E tájékoztató cikk is hangsúlyozta, hogy a cseh munkásmozgalmi költészet gyakran, sőt szervesen érintkezett a műköltészettel, átvett szövegeket vagy szövegrészeket s ezek hol változatlanul, hol módosultan illeszkedtek be a mozgalmi költészetbe.

Nemrégiben a cseh munkás-folklór két kiváló kutatója, Vladimír Karbusický és Václav Pletka példás gyűjteményt adtak közre a cseh munkásmozgalmi dalaiból; ez az értékes kiadvány 650 szöveget tartalmaz, többnyire kotta-melléklettel és mindig bő tárgyi magyarázatokkal.² Karbusický és Pletka műve a magyar irodalomtörténetet is érdekli, mivel egyé-

¹ *Pesti Divatlap* 1846. 25. sz. 497–498.

² Pécsi emlékvirágok. Pécs 1846. 48.

³ Erkölcsei képcsarnok. Pécs 1847. 52.

¹ O. SÍROVÁTKA: Forschungsergebnisse und Erfahrungen auf dem Gebiete der Arbeiterfolklore in der Tschechoslovakel. *Acta Ethnographica*, T. V. (1956), 3–4, 225–245.

² VLADIMÍR KARBUSÍCKÝ—VÁCLAV PLETKA: *Dělnické písně (Munkásdalok) I—II*. Prága, 1958. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění kiadás. 912.

tanulságos szövegek közt egy Petőfi-vers: a *Ha férji vagy, légy férji* . . . fordításának kétféle változatát is közli.

Tudomásunk szerint ez az első adat arra, hogy Petőfi nemcsak valamely külföldi irodalomba hatolt be, hanem serkentően befolyásolta a munkásosztály harcait és költészetét is.

A *Ha férji vagy, légy férji* . . . cseh szövege, amelynek most nyomon követhetjük útját a munkás-folklór nevezetes emlékei közt, 1871-ben jelent meg a Karel Tůma és František Brábek közös fordításait tartalmazó Petőfi-kötetben (*Básně Alexandra Petőfiho*, Gréger-kiadás). E válogatás értékét és jelentőségét, valamint a visszhangot, mely követte, újabban kimerítően ismertette előbb Julius Dolanský, majd Zuzana Adamová.³ Adamová arra is felhívta a figyelmet, hogy e Petőfi-vers a kilencvenes években kedvelt műsorzáma volt a munkásmozgalmi ünnepélyeknek. Most a Karbusický—Pletka gyűjtemény jegyzetéből (I. 194. l.) arról értesülünk, hogy Tůma és Brábek fordítását átvette a „cseh-szláv munkásság” 1880. évi naptára (*Kalendář dělnictva česko-slovanského*). A Petőfi-vers ekkori nagy elterjedtségét és a munkások körében elért népszerűségét mutatja, hogy Antonín Zápotocký (1884—1957), a későbbi köztársasági elnök, önéletrajzi regényében szintén megemlíkezik róla: (1891-ben) „az egyleti zászló felszentelésének megünneplésére rendezett mulatságon a szabóék Tónija a Budacs-környéki közönség nagy tetszése közepette elszavalta kedvenc versét, amelyre édesapja már régen megtanította. A vers, amelynek címe: *Ha férji vagy, légy férji* . . . , az 1880. évi Munkásnapárban jelent meg.”⁴ Feltűnhet, hogy az egyébként mindig pontos Zápotocký nem említi a vers költőjének nevét: a szöveg ekkor már közkinccsé lett. Még inkább elszemélytelenedett, sőt módosult is, a következő fejlődés során.

1920-ban ugyanis ezt a verset idézte emlékiratainak végén Josef Rezler⁵ s ennek szellemében szólítja fel olvasóit és a munkásokat a socialista társadalomért folyó harcra. Rezler azonban emlékezetből írta le a Petőfi-versnek Tůma és Brábek által készített cseh szövegét, illetve e szövegnek a munkások körében elterjedt változatát, s így bizonyos módosítások fordulnak elő benne, sőt a harmadik és a negyedik versszakot ki is hagyja. Mindenesetre ez a Rezler-től közölt s a munkásmozgalmában meghonosodott szöveg vált alapjává annak a többszörösen is fontos dokumentumnak, amely most bennünket leginkább érdekel. Az történt ugyanis, hogy 1921-ben ezt a változatot dalszöveggé alakította át Jan Urban,⁶ s erre a dalszövegre alkotta meg Dobeš zenészerző az első csehszlovák kommunista munkás-spartakiád indulóját, ugyancsak 1921-ben, *Maniny-i induló* (Maninský pochod) címen. Karbusický és Pletka jegyzete szerint Dobeš zenéje Mozart *Varázsvulvójának* Papageno-áriájával mutat rokonságot. A most megjelent becses gyűjtemény természetesen teljes terjedelmében közli a Tůma-Brábek fordítás szövegét, majd az Urban—Dobeš-féle *Maniny-i indulót*, a dallammal együtt.

Így vált az egyik legszebb Petőfi-vers munkásmozgalmi indulóvá, olyan nép körében, amelyet az uralkodó osztályok ideológiája és propagandája sokféleképpen próbált Petőfi népének ellenlbasává tenni. Közlésünket e nagyon tanulságos dokumentumról aligha fejezhetnénk be méltóbban, mint a cseh munkás-folklór két tudós kutatójának, Vladimír Karbusickýnak és Václav Pletkának a következtetését idézve: „E félszázados történet, amelynek során a Petőfi-vers a kommunista mozgalom dalává lett, tanulságosan példázza a forradalmár magyar költő strófiáinak hatását. Míg ugyanis az értelmiség inkább a romantikus Petőfit fogadta be — amiben nagy része volt a költő tragikus és rejtélyes eltűnésének az 1849-i csataterén —, a munkásság a forradalmi verseit tette teljesen magáévá. Ne feledjük azt sem, hogy a munkássájtóban Tůma gyűjteményének másik darabja, a *Misera contribuens plebs*⁷ fordult elő leggyakrabban, s hogy ennek szenvedélyes kérdéseit a munkások szívesen vágták kizsákmányolóik arcába: Még kér a nép, most adjatok neki! — Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, — Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? — Nem hallottátok Dózsa György hírét? . . .”

Dobossy László

³ JULIUS DOLANSKÝ : Petőfi és a cseh-szláv irodalom. Filológiai Közlöny, 1955. (III.) évf., 293—308. — ZUZANA ADAMOVÁ : Petőfi et la littérature tchèque. Acta Litteraria, 1957. (I.) évf., 207—217.

⁴ ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ : Új harcok soraközoja. Ford. Vozári Dezső. Budapest, Népszava-kiadás, 1950. — 113—114.

⁵ JOSEF REZLER : Ze života průkopníkú sociální demokracie (A szociáldemokrácia úttörőinek életéből). Prága, 1920.

⁶ JAN URBAN : Revoluční nápěvy (Forradalmi dallamok). Prága, 1921. 15.

⁷ E címet adta Tůma és Brábek a *Nép nevében* cseh szövegének. — Érdekességként említsük meg, hogy František Votruba, cseh származású szlovák kritikus, szintén e címen tette közzé a *Nép nevében* szlovák fordítását. (Vö. SZIKLAY LÁSZLÓ: Ivan Kusý. Cesta kritika, Filológiai Közlöny, 1959. 480.) — Feltehető, hogy a két szöveg — a cseh és a szlovák — összetevése esetleg az a különös és jellegzetesen közép-európai irodalmi esetet szemléltetné, hogy egy Petőfi-verset, ez esetben a *Nép nevében*-t, cseh közvetítéssel fordították szlovákra, méghozzá Budapesten!